

**Η ποικιλία [$\pm$ ΛΟΓΙΟ] σε μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mails):
Ανάλυση εμπειρικών δεδομένων από τη νεανική επικοινωνία**

Μαρία Καμηλάκη

Φιλολόγος Δ.Ε. - Διδάκτωρ Γλωσσολογίας Ε.Κ.Π.Α.
mariakamilaki@yahoo.gr

Abstract: Given that e-mail as a popular *genre* of everyday written (asynchronous) electronic communication favours full exploitation of the *linguistic repertoire*, this paper focuses on the presence and function in it of a Standard Modern Greek (SMG) *register* variety, codified in the *continuum* [$\pm$ LEARNED] and representing the synchronic coexistence of two linguistic forms with differentiated origin and use. Adopting an experimental approach, our research goal is to explore the types and distribution of [+LEARNED] elements, structures or phenomena used in the e-mails of two groups of participants (high school graduants, students), the structural and contextual factors that 'govern' their occurrence and their sociopragmatic functions.

Λέξεις κλειδιά: ηλεκτρονικός γραμματισμός, συνεχές λογιότητας, κριτήρια καθορισμού, ανάμειξη επιπέδων ύφους, κοινωνιοπραγματολογικές λειτουργίες

1. Εισαγωγή

Η τεχνολογικά διαμεσολαβημένη επικοινωνία, η οποία έχει καθιερώσει καθημερινές σημειωτικές πρακτικές χωρίς ιστορικό προηγούμενο, σε τέτοιο σημείο ώστε να γίνεται λόγος για *ηλεκτρονικό/τεχνολογικό γραμματισμό* (βλ. ενδεικτικά Murray 2000; Κουτσογιάννης 2006), τοποθετείται σε ένα συνεχές ανάμεσα στην άμεσα εξαρτώμενη από το περιεχόμενο προφορική επικοινωνία και τη γραπτή (Mendelshon 1998), συνδυάζοντας στοιχεία όπως ο απροσχεδίαστος χαρακτήρας του μηνύματος, η ανεπισημότητα, η άμεση ανατροφοδότηση και ο περιορισμός των εκφράσεων ευγενείας, με συμβάσεις του γραπτού λόγου όπως η φυσική απουσία του αποδέκτη, η έλλειψη οπτικών και παραγλωσσικών ενδεικτών, η χρήση συστημάτων γραφής κ.ο.κ.

Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail)¹ ειδικότερα, το οποίο χρησιμοποιείται κατά κόρον για να καλύψει ένα ευρύ φάσμα επικοινωνιακών αναγκών - που κυμαίνονται από τις καθημερινές συζητήσεις με φίλους μέχρι τις επίσημες επιστολές για την εξεύρεση εργασίας ή τη διαμαρτυρία για κάποιο θέμα - αξιοποιεί επιλογές ύφους από διάφορα κειμενικά είδη (π.χ. αλληλογραφία, τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, μηνύματα σε αυτόματο τηλεφωνητή). Αυτή η πολυσυλλεκτικότητα επιτρέπει στους ομιλητές να κάνουν ενδιαφέρουσες *εναλλαγές* (*register-switching*) ή *αναμειξείς επιπέδων ύφους* (*register-mixing*), με αποτέλεσμα να διανθίζεται το ανεπίσημο, συνομιλιακό ύφος, που σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζει τα προσωπικά μηνύματα.

Σε ό,τι αφορά τη Νέα Ελληνική (Ν.Ε.), η οποία μετά τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 βρίσκεται σε *μεταδιμορφικό* στάδιο, η γλωσσοπλασία των e-mails και η γλωσσική τους απενοχοποίηση, δηλαδή η αποδέσμευσή τους από μια κανονιστική αντίληψη τυποποίησης, πραγματώνεται - μεταξύ άλλων - και μέσω της αξιοποίησης των γλωσσικών αποθεμάτων της ελληνικής, λόγιων και δημωδών, στο σύνολό τους (Γεωργακοπούλου 2001, 2006).

¹ Βλ. ενδεικτικά Angell & Heslop 1994; Georgakopoulou 1997; Hawisher & Selfe 2000; Danet & Herring 2003; Γούτσος 2006.

2. Ερευνητικός στόχος

Με αφετηρία την παραπάνω διαπίστωση, βασικός σκοπός της έρευνάς μας είναι να διερευνηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει στο κειμενικό είδος των μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μια πολυσυζητημένη *μεταδιμορφική* ποικιλία της Ν.Ε., η $[\pm \text{ΛΟΓΙΟ}]$. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της ανάλυσής μας θα εξετασθεί: α) το είδος και η κατανομή των γλωσσικών τύπων με λόγια συνιστώσα που χρησιμοποιούνται συχνότερα στα e-mails, β) οι δομικοί και χρηστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εμφάνισή τους, γ) οι κοινωνιογλωσσικές και πραγματολογικές λειτουργίες που επιτελούν.

3. Η ποικιλία $[\pm \text{ΛΟΓΙΟ}]$: κριτήρια καθορισμού

Η ποικιλία $[\pm \text{ΛΟΓΙΟ}]$, κατάλοιπο του μακροχρόνιου *διμορφικού* παρελθόντος της Ν.Ε., αποδίδει συγχρονικά τη συγχωνευμένη πλέον σύνυπαρξη στα διάφορα επίπεδα ανάλυσης (φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό, λεξιλογικό) δύο γλωσσικών μορφών με διαφοροποιημένη προέλευση και χρήση (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας 2003).

Ο $[\text{+ΛΟΓΙΟΣ}]$ πόλος, που βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας, περιλαμβάνει ένα εξαιρετικά ετερογενές φάσμα γλωσσικών στοιχείων, δομών και φαινομένων, με κυμαινόμενο βαθμό ένταξης στη standard (π.χ. λόγιοι μεσοπαθητικοί αόριστοι - όπως *εξεπλάγην, διέβης, εξερράγη* - αποτελούν μοναδικούς τύπους που καλύπτουν συγκεκριμένα κενά του συστήματος· αντίθετα, επιρρήματα - όπως *γενικώς/γενικά, προσφάτως/πρόσφατα* - βρίσκονται σε *ελεύθερη εναλλαγή*) και ποικίλες λειτουργίες (π.χ. *επιδεικτική* στα επίσημα κειμενικά είδη, *χιουμοριστική* στα ανεπίσημα κ.λπ.). Επομένως, για την ασφαλέστερη απόδοση της τιμής $[\text{+ΛΟΓΙΟ}]$ σε ένα υπό εξέταση γλωσσικό τεμάχιο, απαραίτητος είναι ο προσδιορισμός μιας δέσμης καθορισμένων, μετρήσιμων κριτηρίων, τα οποία είναι τα εξής (Καμηλάκη 2009):

- i. *λόγια προέλευση (ετυμολογικό κριτήριο)*: $[\text{+ΛΟΓΙΟ}]$ στοιχείο είναι αυτό που έχει αντληθεί από παλαιότερες περιόδους της ελληνικής (εσωτερικός δανεισμός, παραγωγή ή σύνθεση) ή έχει συνεχή παρουσία στην ελληνική γραμματειακή παράδοση, π.χ. *αμφίδρομος, αναχαιτίζω, βέλτιστος, εκμυστήρευση*.
- ii. *υψηλός βαθμός παγίωσης (συνταγματικό κριτήριο)*: λόγω της περιορισμένης λεξικής τους παραγωγικότητας ή της σημασιολογικής τους αδιαφάνειας, τα λόγια στοιχεία συχνά σχηματίζουν παγιωμένες λεξιλογικές συμπαραθέσεις (*collocations*), ενίοτε απολιθωμένες (*fossilized*), π.χ. *φιλοθεάμον κοινό, απονενομημένο διάβημα, απολωλός πρόβατο*.
- iii. *παράλληλη χρήση συνωνύμων με υφολογική διαφοροποίηση (παραδειγματικό κριτήριο)*: σε διτυπίες ελεύθερα εναλλασσόμενων τύπων (*free variants*), δηλαδή σημασιολογικά ισοδύναμων αλλά υφολογικά διαφοροποιημένων γλωσσικών στοιχείων, η παραλλαγή που έχει $[\text{+ΛΟΓΙΑ}]$ προέλευση, συνήθως θεωρείται $[\text{+ΛΟΓΙΑ}]$ και ως προς τη χρήση, λ.χ. *μετά τιμής/με τιμή, ουδέν σχόλιον/κανένα σχόλιο, χρήζει διορθώσεων/χρειάζεται διορθώσεις*.
- iv. *λόγιο κειμενικό περιβάλλον (συγκειμενικό κριτήριο)*: τα $[\text{+ΛΟΓΙΑ}]$ στοιχεία εμφανίζονται συνήθως σε $[\text{+ΛΟΓΙΑ}]$ συμφραζόμενα, υπάρχει δηλαδή σε επίπεδο εκφώνηματος μια έλξη μεταξύ στοιχείων διαφορετικών επιπέδων που φέρουν την τιμή $[\text{+ΛΟΓΙΟ}]$, λ.χ.: *«Και ακόμη, ύστερα από κάθε δύσκολη εθνική περιπέτεια που περνούσαμε (πόλεμοι, δικτατορίες, εμφύλιοι, χούντες), οι εκάστοτε εκστρατείες καθαρσης για χίλιους δυο λόγους (της πολιτικής σκοπιμότητας, υπό τον μανδύα της*

‘μη αναμόχλευσης παθών’ συμπεριλαμβανομένης) ποτέ δεν επιχειρήθηκαν επί της ουσίας» [Ε.Θ.Ε.Γ.]².

- v. *επίσημο επίπεδο ύφους (πραγματολογικό κριτήριο)*: σε μακροκειμενικό επίπεδο, τα [+ΛΟΓΙΑ] στοιχεία απαντούν κυρίως σε επίσημα γραπτά κειμενικά είδη, σπανιότερα στην καθημερινή επικοινωνία (Φιλίππακη-Warburton 2000: 38). Πρόκειται δηλαδή για μια ποικιλία του καλλιεργημένου πρότυπου ύφους, η επιλογή της οποίας υπαγορεύεται πρωτίστως από το καταστασιακό (*situational*) περιβάλλον και σχετίζεται με την κατάσταση επικοινωνίας και τα είδη λόγου (*genres*) (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας 2003).
- vi. *χαμηλή συχνότητα χρήσης (ποσοτικό κριτήριο)*: τα [+ΛΟΓΙΑ] στοιχεία εμφανίζουν σημαντικά μικρότερη συχνότητα χρήσης σε σχέση με τα κοινότερα και πιο ομοιόμορφα [-ΛΟΓΙΑ] δεδομένα.

Τα προαναφερθέντα κριτήρια, εκ των οποίων τα τρία πρώτα σχετίζονται με το γλωσσικό σύστημα και τα τρία επόμενα με τη χρήση του συστήματος, δεν ισχύουν μεμονωμένα αλλά εφαρμόζονται σε διαφόρους για κάθε γλωσσικό τεμάχιο συνδυασμούς με κυμαινόμενη βαρύτητα. Επιπλέον, για να χαρακτηριστεί ένα στοιχείο/δομή/φαινόμενο ως [+ΛΟΓΙΟ], δεν είναι απαραίτητο να πληροί όλα ανεξαιρέτως τα κριτήρια³, αν και σε γενικές γραμμές παρατηρείται ταυτόχρονη σύγκλιση περισσοτέρων κριτηρίων.

Συνολικά, λόγω της ετερογένειας και της πολυπλοκότητας της περιγραφόμενης ποικιλίας, η στατική/διπολική θεώρησή της αποδεικνύεται ανεπαρκής. Μοναδική διέξοδος που προσφέρει περιγραφική και ερμηνευτική επάρκεια σε κάθε απόπειρα προσέγγισής της είναι η έννοια του *συνεχούς της λογιότητας* (*learnedness continuum*): το [$\pm$ ΛΟΓΙΟ], ευρισκόμενο στο κέντρο του *συνεχούς*, συνιστά τη *νόρμα* της Ν.Ε., στην οποία εντάσσεται η συντριπτική πλειονότητα των τύπων που χρησιμοποιούνται στην καθημερινή επικοινωνία, προφορική ή/και γραπτή⁴. Οι *περιφερειακοί* (*peripheral*) τύποι που βρίσκονται έξω από τον κεντρικό πυρήνα και τοποθετούνται σε διάφορα σημεία του *συνεχούς* απομακρύνονται σταδιακά από τη νόρμα, απόκλιση η οποία μεγαλώνει, όσο πλησιάζουμε προς τα ακραία σημεία, όπου εντάσσονται γλωσσικά στοιχεία έντονα *μαρκαρασμένα/σημαδεμένα* (*marked*):

Διάγραμμα 1: Το συνεχές λογιότητας (*learnedness continuum*)

4. Μεθοδολογικός σχεδιασμός

Δεδομένου ότι η ηλικιακή ομάδα που είναι κατεξοχήν εξοικειωμένη με τις συμβάσεις του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου είναι αναμφίβολα οι νέοι, ως ομάδα αναφοράς για τη συγκρότηση του δείγματος της παρούσας έρευνας επιλέχθηκαν νεαροί ομιλητές της Ν.Ε., ηλικίας 17-24 ετών, επιλογή που στηρίχθηκε επιπροσθέτως σε δύο λόγους: α) τα άτομα αυτής της ηλικιακής βαθμίδας έχουν διδαχθεί αποκλειστικά τη Ν.Ε. τόσο στην πρωτοβάθμια, όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, άρα δεν διαθέτουν *διμορφικά* βιώματα, β) το *νεανικό ιδίωμα* (*youth language*, βλ. ενδεικτικά Romaine 1984; Chesire

² Διαθέσιμος στον Κόμβο του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου <<http://hnc.ilsp.gr/results.asp>>.

³ Π.χ. μια [+ΛΟΓΙΑ] στερεότυπη έκφραση (*συνταγματικό κριτήριο*) μπορεί, ως *συμφραστικά ανεξάρτητη* (*context-free*) δομή, να εμφανίζεται στο ανεπίσημο ύφος, παραβιάζοντας το *πραγματολογικό* κριτήριο.

⁴ Οι *κεντρικοί* (*central*) αυτοί τύποι αποτελούν την *ασημάδευτη* (*unmarked*) ποικιλία, που εμφανίζεται ερήμην των άλλων ποικιλιών (*by default*), ως προεπιλεγμένη/μη χαρακτηρισμένη επιλογή.

1987) συνιστά κατεξοχήν ριζοσπαστική κοινωνιόλεκτο, η οποία, ως *αντινόρμα* που ικανοποιεί τις πολλαπλές κοινωνικές, ψυχολογικές και επικοινωνιακές τους ανάγκες, εξ ορισμού αντιτίθεται σε μια *πρότυπη* (*standard*) γλωσσική ποικιλία με συνδηλώσεις κύρους και επισημότητας, όπως είναι η [+ΛΟΓΙΑ]. Έχει, επομένως, ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε μέσω συγκεκριμένου σώματος γλωσσικών δεδομένων πώς αποτυπώνεται η συνύπαρξη γλωσσικών στοιχείων που εκ πρώτης όψεως φαίνονται ανταγωνιστικά ή και ασυμβίβαστα.

Η υιοθετούμενη προσέγγιση είναι εμπειρική και βασίζεται στην ανάλυση γλωσσικού υλικού που συγκεντρώθηκε με ερευνητικό εργαλείο ένα ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου, το οποίο περιελάμβανε την εξής δραστηριότητα παραγωγής λόγου: «Γράψε ένα e-mail σε ένα/μία φίλο/-η σου που κατοικεί σε άλλη πόλη, για να του/της πεις τα νέα σου». Ασφαλώς, όπως συμβαίνει πάντοτε σε ανάλογες συνθήκες προσομοίωσης της πραγματικής επικοινωνίας, δεν ήταν δυνατόν να αποφευχθεί εντελώς το *παράδοξο του παρατηρητή* (*observer's paradox*, Labov 1972: 61-62, 69, 209), που αναφέρεται στις δυσκολίες τις οποίες ενέχει η συλλογή αυθόρμητων γλωσσικών δεδομένων από τους πληροφορητές. Προκειμένου να περιοριστεί κατά το δυνατόν το εν λόγω μεθοδολογικό πρόβλημα αξιοποιήθηκαν αντιπαραβολικά 56 e-mails της προσωπικής μας αλληλογραφίας, γραμμένα από ομιλητές αντίστοιχης ηλικιακής κατηγορίας, καθώς και τα εργαλεία που διαθέτουν οι σύγχρονες ποσοτικές έρευνες, όπως είναι οι συλλογές ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων και οι μηχανές αναζήτησης, έτσι ώστε τα υπό ανάλυση δεδομένα να συγκριθούν με ένα πολύ ευρύτερο σώμα ελέγχου (*monitor corpus*). Οι διαδικτυακές βάσεις δεδομένων στις οποίες ανατρέξαμε για τον έλεγχο των ερευνητικών μας υποθέσεων ήταν ο Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας (Ε.Θ.Ε.Γ.) του Ι.Ε.Α. <<http://hnc.ilsp.gr/info.asp>>, τα σώματα κειμένων της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα <http://195greek_language.gr> και η μηχανή αναζήτησης Google <<http://www.google.com>>.

Τις δύο ομάδες υποκειμένων που έλαβαν μέρος στην έρευνα συγκρότησαν 1.541 μαθητές/-τριες της Γ' τάξης του Λυκείου και 416 φοιτητές/-τριες Α.Ε.Ι. & Τ.Ε.Ι.

5. Παρουσίαση και ανάλυση δεδομένων

Εφαρμόζοντας τα κριτήρια για την απόδοση του χαρακτηριστικού [+ΛΟΓΙΟ] στο υλικό που αποδελτιώθηκε από τα μαθητικά και τα φοιτητικά ερωτηματολόγια, καταλήξαμε σε μια σειρά *γλωσσικών μεταβλητών*⁵ διαφορετικών επιπέδων οι οποίες αποτυπώνουν αντιπροσωπευτικές εκδηλώσεις της [+ΛΟΓΙΑΣ] ποικιλίας στο corpus που συγκεντρώθηκε. Διευκρινίζεται ότι στην παρουσίαση των δεδομένων που ακολουθεί οι διάφοροι παρατιθέμενοι τύποι δεν έχουν υποστεί φιλολογική διόρθωση αλλά αναγράφονται όπως εντοπίστηκαν στα ερωτηματολόγια. Οι συντομογραφίες Μ και Φ υποδηλώνουν την ομάδα των μαθητών και των φοιτητών αντίστοιχα.

5.1. Ποσοτική προσέγγιση: είδος και κατανομή των λόγιων στοιχείων

Από ποσοτική πλευρά κατέστη εμφανές ότι η συνολική παρουσία λόγιων τύπων, δομών και φαινομένων στον νεανικό λόγο που μελετήθηκε είναι πολύ περιορισμένη και εξωσυστηματική σε σχέση με τις κεντρικές και παραγωγικές δομές της Ν.Ε.: σε ένα μαθητικό corpus 93.739 λέξεων εντοπίσαμε μόλις 691 λόγιους τύπους, ενώ στο φοιτητικό corpus η αναλογία είναι 254 τύποι σε 25.724 λέξεις (Πίνακας 2):

⁵ Ως *γλωσσική μεταβλητή* (*linguistic variable*, Labov 1972: 271) ορίζεται κάθε γλωσσικό στοιχείο σε οποιοδήποτε επίπεδο ανάλυσης, το οποίο παρουσιάζει μεν ποικιλία πραγμάτωσης στη γλωσσική χρήση, αλλά διατηρεί την ίδια *αναφορική σημασία* και συμμεταβάλλεται με εξωγλωσσικούς (π.χ. κοινωνική τάξη, φύλο, ηλικία) ή/και ενδογλωσσικούς παράγοντες (φωνολογικό περιβάλλον, γραμματική κατηγορία κ.ο.κ.).

Πίνακας 2: Συνολικά αποτελέσματα ανά ομάδα υποκειμένων

Ομάδα υποκειμένων	N	Συνολικός αριθμός λέξεων	Μέσο μήκος απαντήσεων (λέξεις)	Άθροισμα [+ΛΟΓΙΩΝ] γλωσσικών τύπων
Μαθητές	1.541	93.739	60.83	691
Φοιτητές	416	25.724	61.83	254
Σύνολο	1.957	119.463	61.33	945

Παρά την περιθωριακή κατανομή της, η διάκριση [$\pm$ ΛΟΓΙΟ] στα μαθητικά και φοιτητικά e-mails εκδηλώθηκε σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης (φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό, λεξιλογικό), εντοπιζόμενη κυρίως στις εξής *γλωσσικές μεταβλητές* με τον αντίστοιχο αριθμό εμφανίσεών τους στα δύο corpora (Πίνακας 3):

Πίνακας 3: Κατανομή [+ΛΟΓΙΩΝ] γλωσσικών μεταβλητών ανά ομάδα υποκειμένων

[+ΛΟΓΙΑ] μεταβλητή	Ομάδα υποκειμένων		
	Μαθητές	Φοιτητές	Σύνολο
Συμφωνικά συμπλέγματα ⁶	254	102	356
Γενική σε -εως	2	3	5
Επίθετα (-ης/-ες, -ύς/-εία/-ύ)	17	5	22
Μετοχή Ενεστώτα (ενεργητική, μεσοπαθητική)	23	19	42
Εσωτερική «αύξηση»	19	0	19
Μεσοπαθητικός Αόριστος	0	1	1
Προθετικές φράσεις	184	52	236
Αναφορική αντωνυμία <i>οποίος/-α/-ο</i>	36	12	48
Επιρρήματα	108	41	149
Στερεότυπες εκφράσεις ⁷	48	19	67
Σύνολο	691	254	945

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η στατιστική παρουσία των λόγιων επιθέτων αντιπροσωπεύει μόλις το 0.51% του συνόλου των επιθέτων που χρησιμοποιήθηκαν στο μαθητικό corpus και το 0.56% των επιθέτων του φοιτητικού. Αντίστοιχα, τα λόγια επιρρήματα εμφανίζουν ποσοστά 1.53% στα μαθητικά e-mails και 1.92% στα φοιτητικά, οι λόγιες προθετικές φράσεις 3.8% και 3.5% και ο αναφορικός δείκτης *οποίος* 7.3 % και 9.5%. Σχετικά πιο αυξημένο είναι το αλλόμορφο σε -εως που καλύπτει το 13.8% του συνόλου των γενικών, ενώ μοναδική μεταβλητή με υπολογίσιμη συχνότητα χρήσης αναδείχθηκαν τα λόγια συμφωνικά συμπλέγματα, με ποσοστά 29.9% στα μαθητικά ερωτηματολόγια και 39% στα φοιτητικά, γεγονός που αποδεικνύει

⁶ Από το σύνολο των συμφωνικών συμπλεγμάτων που παρουσιάζουν διακύμανση μεταξύ [+ΛΟΓΙΑΣ] και [-ΛΟΓΙΑΣ] φωνητικής παραλλαγής εστίασαμε την προσοχή μας στους συνδυασμούς άηχων και τριβόμενων κλειστών που βρίσκονται σε σχέση *ελεύθερης εναλλαγής*, δηλαδή η επιλογή των οποίων έχει ουδετεροποιηθεί φωνολογικά και συνιστά υφολογική διαφοροποίηση υπέρ ενός περισσότερο ή λιγότερο λόγιου ύφους (*τακτικός/ταχτικός, φθηνός/φτηνός* κ.λπ.). Διτυπίες με λειτουργική σημασία (π.χ. *λεπτά / λεφτά*) δεν καταμετρήθηκαν, εφόσον μαθαίνονται ως διαφορετικά λεξήματα.

⁷ Αν θεωρήσουμε ότι υπάρχει ένα *συνεχές* λεξικών συνδυασμών (Howarth 1998: 28), το οποίο αρχίζει από τις *αδέσμευτες φράσεις* (*free phrases*) και καταλήγει στις *στερεότυπες εκφράσεις* (*idioms*), στην παρούσα εργασία, παρακάμπτοντας την ποικιλία της βιβλιογραφίας ως προς τη σχετική ορολογία (π.χ. *λεξικές φράσεις, πολυλεκτικά σύνθετα, συμφραστικά σύμπλοκα, φρασσεολογισμοί* κ.λπ.), χρησιμοποιούμε για λόγους μεθοδολογικής διευκόλυνσης τον όρο *έκφραση* γενικευτικά, προκειμένου να καλύψουμε συνολικά πολυλεκτικούς σχηματισμούς με στερεότυπη μορφή (πβ. και Ιορδανίδου 2005: 7).

ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η νόρμα της N.E. περιλαμβάνει γνήσια *διμορφία*, μη επιτρέποντας να θεωρήσουμε τους λόγιους τύπους ως δευτερεύουσα παραλλαγή.

Αν συνοψίσουμε σε έναν *υφομετρικό δείκτη λογιότητας* την *υφολογική πυκνότητα*⁸, δηλαδή την περιεκτικότητα του κάθε corpus σε λόγια στοιχεία σε σχέση με τον συνολικό αριθμό λέξεων, η μέση τιμή του είναι 0.68 για τους μαθητές και 0.87 για τους φοιτητές αντίστοιχα (Πίνακας 4). Παρεμφερής (1.02) ήταν η μέση τιμή του *δείκτη λογιότητας* και στο συγκριτικό corpus της προσωπικής μας αλληλογραφίας.

Πίνακας 4: Υφομετρικός δείκτης λογιότητας

Ομάδα υποκειμένων	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
Μαθητές	1.541	0.6830	1.29754	.03305
Φοιτητές	416	0.8701	1.35656	.06651

5.2. Ποιοτική ανάλυση

Η εφαρμογή του γενικού πλαισίου των κριτηρίων λογιότητας στο μαθητικό και το φοιτητικό corpus οδήγησε σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις αναφορικά με τις ιδιαίτερες εκφάνσεις και τις εξειδικευμένες λειτουργίες της ποικιλίας [$\pm$ ΛΟΓΙΟ] στο κειμενικό είδος των μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Τα κυριότερα ευρήματα της ποιοτικής ανάλυσης των γλωσσικών μας δεδομένων συνοψίζονται στα εξής:

5.2.1. Παράγοντες που σχετίζονται με το γλωσσικό σύστημα

Σε ό,τι αφορά τα δομικά κριτήρια της *λόγιας προέλευσης*, της *παγίωσης* και της *παραδειγματικής συνύπαρξης υφολογικά διαφοροποιημένων διτυπιών*, επιβεβαιώθηκε τόσο η ισχύς, όσο και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις διτυπιών (*παραδειγματικό κριτήριο*), η επιλογή μεταξύ των δύο τύπων ρυθμίστηκε με βάση τη [+ΛΟΓΙΑ] προέλευση (*ετυμολογικό κριτήριο*): π.χ. από την παρατήρηση της κατανομικής σχέσης μεταξύ των δύο φωνητικών παραλλαγών των συμφωνικών συμπλεγμάτων, διαπιστώθηκε ότι λέξεις [+ΛΟΓΙΑΣ] καταγωγής (*απέκτησα, συνταρακτικά, να εισαχθώ*) ή πλασμένες με βάση [+ΛΟΓΙΑ] σχηματιστικά πρότυπα (*διαδίκτυο*) συνήθως διατηρούν το [+ΛΟΓΙΟ] σύμπλεγμα⁹. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις αλλομορφίας, πρωτεύων παράγοντας για την επιλογή της [+ΛΟΓΙΑΣ] παραλλαγής αναδείχθηκε πρωτίστως η παγίωση (*συνταγματικό κριτήριο*):

- (1) (Μ): «Έχω πέσει με τα μούτρα στα πανελλαδικώς (vs πανελλαδικά) εξεταζόμενα μαθήματα».
- (2) (Φ): «Περάσαμε τέλεια το τριήμερο, χορός μέχρι τελικής πτώσεως (vs πτώσης) το Σαββατοκύριακο και την Καθαροδευτέρα εκδρομή στο βουνό!».

5.2.2. Παράγοντες που σχετίζονται με τη χρήση

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματα που σχετίζονται με τους συγκεκριμένους και τους πραγματολογικούς παράγοντες χρήσης των λόγιων στοιχείων στα νεανικά e-mails. Όπως παρατηρήθηκε, οι λόγιοι τύποι απαντούν μεμονωμένοι, χωρίς να εντάσσονται σε ευρύτερα *δίκτυα λογιότητας* (*learnedness networks*), γεγονός που οφείλεται στην [-

⁸ Ως *λεξική πυκνότητα* (Halliday 1985: 64) ορίζεται «ο λόγος (*ratio*) των λέξεων περιεχομένου (*lexical items*) που περιέχονται σε ένα κομμάτι λόγου προς τον συνολικό αριθμό λέξεων του ίδιου κομματιού».

⁹ Αντίθετα, λέξεις της δημοτικής (π.χ. *άπαιχτη, ξενυχτάδικα*) εμφανίζουν την [-ΛΟΓΙΑ] παραλλαγή, εκτός κι αν έχουν υποστεί λόγια επιρροή (λ.χ. *χθες < χτες*, πβ. Μικρός, Γαβριηλίδου, Λαμπροπούλου & Δούκας 1996).

ΕΠΙΣΗΜΟΤΗΤΑ] του επικοινωνιακού πλαισίου, η οποία δεν ευνοεί την εκτεταμένη χρήση στοιχείων από *πρότυπες* (*standard*) ποικιλίες. Η διαπίστωση αυτή, η οποία συνάδει με τα πορίσματα της ποσοτικής/στατιστικής ανάλυσης, περιορίζει την πρωτοτυπική ισχύ του *συγκειμενικού* και του *πραγματολογικού* κριτηρίου για την απόδοση της τιμής [+ΛΟΓΙΟ] σε ένα γλωσσικό τεμάχιο ή δομή, αποδεικνύοντας ότι οι [+ΛΟΓΙΟΙ] τύποι δεν αποτελούν ποικιλία αποκλειστικά του επίσημου γραπτού λόγου, αλλά εμφανίζονται σε χαμηλή συχνότητα και σε κειμενικά είδη του ανεπίσημου ύφους, όπως τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου· ενίοτε, μάλιστα, συνυπάρχουν με στοιχεία διαφορετικών υφολογικών ποικιλιών, όπως είναι οι τυπικές εκφράσεις οικειότητας της νεανικής αργκό (χαιρετισμοί: *μάκια*, *hi*, *hello*, προσφωνήσεις: *darling*, *ζουζούνι*, συντομογραφημένες συνθηματικές λέξεις: *τέσπα*, *τα μελέ* κ.ο.κ.), ενισχύοντας την άποψη περί *ανάμειξης υφολογικών επιπέδων* που χαρακτηρίζει εν γένει τον λόγο της ηλεκτρονικής επικοινωνίας:

- (3) (Φ): «*Ζουζουνέλω μου* τί μου κάνεις; Πώς τα πάς; Εγώ εδώ μια χαρά περνάω. Ωραία και ήσυχα. Με το Πανεπιστήμιο αρκετά καλά, *όπως παραδόξως* παρακολουθώ αυτό το εξάμηνο».
- (4) (Μ): «*Hi there!* Εύχομαι όλα καλά και να έχεις *ελαφρώς* προσαρμοστεί πλέον στις νέες συνθήκες».
- (5) (Μ): «*Ζουζούνι μου*, πού χάθηκες; Ούτε ένα sms ζωής. Έτσι *ξηγιάσαι*; *Τέσπα*, *επί του θέματος*. Εδώ τα πράγματα έχουν *ζορήσει...*».
- (6) (Φ): «*Hey darling!* Χαθήκαμε!! Πώς πάει η ζωή?? Άσε...εδώ *τρέξιμο...* Εξεταστική και δεν *συμμαζεύεται!!!!* Έχω όμως *τρελά νέα!!!* Από πού να *αρχίσω!!!!* *Καταρχάς* το κεφάλαιο *διακοπές...*».

Τέλος, σε ό,τι αφορά το χρηστικό κριτήριο της *συχνότητας εμφάνισης*, ρυθμιστικός αναδείχθηκε ο ρόλος του όχι μόνο για την περιθωριοποίηση στοιχείων [+ΛΟΓΙΑΣ] προέλευσης - σε περίπτωση χαμηλής συχνότητας - αλλά και για τον *αποχαρακτηρισμό* τους - σε περίπτωση υψηλής συχνότητας: π.χ. στο πεδίο των [+ΛΟΓΙΩΝ] προθετικών φράσεων εντοπίσαμε εκφράσεις με συγκριτικά αυξημένη συχνότητα χρήσης (π.χ. *εν τω μεταξύ*, *κατά πάσα πιθανότητα*, *προς το παρόν*, *κατά τα άλλα*), οι οποίες, όπως επιβεβαιώνεται από τα συγκριτικά στατιστικά στοιχεία του σώματος ελέγχου, είναι συνηθισμένες στον καθημερινό λόγο, άρα και *αποχαρακτηρισμένες*. Αντίθετα, εκφράσεις με χαμηλότερη συχνότητα ανήκουν στο *απαιτητικό*¹⁰ λεξιλόγιο του καλλιεργημένου ύφους (λ.χ. *εν μέρει*, *εν ολίγοις*, *επί του θέματος*, *προ των πυλών*, *κατά συνέπεια*) ή είναι *αρχαϊστικές*¹¹ και φέρουν κοινωνιογλωσσικές συνδηλώσεις (*περί του σχολείου*, *εις το επανιδείν*). Υπάρχει δηλαδή σαφής επίδραση της *συχνότητας χρήσης* στην τοποθέτηση ενός στοιχείου κατά μήκος του *συνεχούς της λογιότητας*.

5.2.3. Κοινωνιοπραγματολογικές (*sociopragmatic*)¹² λειτουργίες

Παρά την περιορισμένη λειτουργική τους αξία, οι λόγιοι τύποι, δομές και φαινόμενα εμφανίζουν στο περιβάλλον του ηλεκτρονικού γραμματισμού μια σειρά από

¹⁰ Για λέξεις, φαινόμενα ή δομές που χρησιμοποιούνται στον επιμελημένο προφορικό και κυρίως στον γραπτό λόγο, των οποίων η χρήση αντανάκλα την κοινωνιογλωσσική προσπάθεια του ομιλητή να ανταποκριθεί σε απαιτητικές επικοινωνιακές περιστάσεις (βλ. Μπακάκου-Ορφανού 2003: 164).

¹¹ Για γλωσσικά στοιχεία που δεν προσαρμόζονται στο τυπικό της Ν.Ε., αλλά διατηρούνται 'φωτογραφικά' σαν *γλωσσικά απολιθώματα* με περιθωριακή συχνότητα.

¹² Όρος που προέρχεται από τον χώρο της διδασκαλίας δεύτερης/ξένης γλώσσας και προσδιορίζει την επίδραση των κοινωνικών συνθηκών και των πολιτισμικών αξιολογήσεων στις επιμέρους γλωσσικές επιλογές του/της ομιλητή/-τριας (Leech 1983: 10, "*the sociological interface of pragmatics*").

κοινωνιοπραγματολογικές λειτουργίες, που, σε αντίθεση με τις *συστηματικές*¹³, στις οποίες η χρήση της [+ΛΟΓΙΑΣ] ποικιλίας υπαγορεύεται από εσωτερικές ανάγκες του γλωσσικού συστήματος, φέρουν έντονους εξωγλωσσικούς συμβολισμούς, αφού ρυθμίζονται από τη συντονισμένη αλληλεπίδραση κοινωνιογλωσσικών παραγόντων, επικοινωνιακών κινήτρων και μεταγλωσσικών τοποθετήσεων. Οι λειτουργίες αυτές είναι οι εξής:

5.2.3.1. *Χιουμοριστική*. Αναλύοντας τα γλωσσικά δεδομένα υπό την οπτική της *Γενικής Θεωρίας για το Γλωσσικό Χιούμορ* (Attardo & Raskin 1991), ο αστεϊσμός αναφέρεται από την ασυμβατότητα που προκύπτει από την ενσωμάτωση της καθαρεύουσας στη σύγχρονη γλώσσα (Σετάτος 1973: 88-89). Η Γεωργακοπούλου (2006: 175-76; πβ. Κανάκης 2008) κάνει λόγο για *εναλλαγές ύφους*, στηριζόμενες στη διάκριση ανάμεσα σε ανεπίσημες και επίσημες ποικιλίες, οι οποίες συχνά χρησιμοποιούν ένα λογιότερο, πιο προσποιητό ύφος, με αποτέλεσμα η ανάμειξη στοιχείων ξένων προς τη Ν.Ε. να καθίσταται εύκολα αναγνωρίσιμη ως υπερβολική ή συνειδητή (πβ. *register humour*, Attardo 1994: 235-253, 262-268, 2001: 104-110):

- (7) (Μ): «...Όλα είναι μια πίκρα, παντού πίεση! Άντε να περάσει κι αυτός ο χρόνος. 'Τι τραβάμε κι εμείς *οι μαθηταί*'. Καλά που υπάρχει και το Σάββατο...».
- (8) (Μ): «Απλά μάλλον είμαι κάπως εύθραυστη, γιατί τη μια στιγμή γελάω και σε μισό λεπτό μπορεί να έχω βάλει τις φωνές ή να αρχίσω να χτυπιέμαι! Όπως καταλαβαίνεις, η κατάσταση *βαίνει επικινδύνως!*....Περιμένω τα νέα σου *εναγωνίως!*».
- (9) (Μ): «Εσύ πώς πέρασες; Πήγες μπουζούκια; Έριξες καμιά γυροβολιά ή μούχλιασες τελείως; Είχε κανένα καλό μανάρι εκεί ή *άκρα του τάφου σιωπή*;»
- (10) (Φ): «Δεν ξέρεις την περίφημη αρχή '*τα αγαθά κ(λ)όποις κτώνται*';».
- (11) (Μ): «Η οικογένεια είναι καλά (πάμε Πράγα στις 25!). Το ίδιο *εύχομαι και δι' εσέ (!)*. Τίποτα το ιδιαίτερο δε συμβαίνει στην κωλόπολη που μένω...».

Η χιουμοριστική αξιοποίηση των λόγιων τύπων σχετίζεται με τη διαδικασία διαμόρφωσης συλλογικών ταυτοτήτων των νέων: το γέλιο που προκαλείται από τη χιουμοριστική *στόχευση* (*target*, Attardo 2001: 23-24) αντικατοπτρίζει την ασφάλεια και την οικειότητα που αισθάνονται τα μέλη του νεανικού *κοινωνικού δικτύου* (*social network*, Milroy 1987: 45-62), η οποία τους δίνει τη δυνατότητα να αξιολογούν το ένα τις πράξεις του άλλου χωρίς η πρόθεσή τους να θεωρείται υπονομευτική, χωρίς δηλαδή να θίγεται το θετικό τους *πρόσωπο* (*face*) (Boxer & Cortes-Conde 1997: 280). Ταυτόχρονα, η αποδοχή του χιούμορ από τους αποδέκτες-συνομηλίκους είναι ενδεικτική του *εμείς*, δηλαδή της πλευράς εκείνης της ταυτότητάς τους που σχετίζεται με το γεγονός ότι αποτελούν μέλη μιας ομάδας με κοινές παραδοχές και βιώματα.

5.2.3.2. *Φατική/επαφική*. Αξιοσημείωτη είναι η *επαφική* (πβ. Jakobson 1998: 55-67) λειτουργία των λόγιων στοιχείων στον ηλεκτρονικό λόγο, προκειμένου να εδραιωθεί η *φατική* επικοινωνία στο απρόσωπο περιβάλλον του διαδικτύου. Σε αυτή τους τη χρήση, οι λόγιες εκφράσεις επέχουν θέση εισαγωγικής προσφώνησης (12-14) ή αποφώνησης (15-18) στο ηλεκτρονικό μήνυμα και επιτελούν τον ρόλο μηχανισμών *θετικής ευγένειας* (βλ. Sifianou 1992) με παράδοξο ωστόσο τρόπο, στην ουσία μέσω γλωσσικών

¹³ Τέτοιες συστηματικές λειτουργίες είναι η *διακριτική*, για την κάλυψη κενών του συστήματος (π.χ. *ενεπλάκην, διάκειται, υφίστανται, απτόητος, ευγνώμων, ευώδης, απευδές, εναγόμενος, πληγέντες*) και η *νεολογική*, για την απόδοση ξένων λέξεων ή/και τον σχηματισμό καινούργιων εννοιών του τρέχοντος λεξιλογίου (π.χ. *διαδίκτυο, ευρωζωνικότητα, τηλεδιάσκεψη, ιστολόγιο*). Βλ. σχετικά Καμηλάκη 2009.

στρατηγικών *αρνητικής ευγένειας*, αν ληφθεί υπόψη ότι η τυπική χρήση της καθαρεύουσας ευνοεί την κοινωνική απόσταση· σημειώνεται δηλαδή μια αντιστροφή της ‘κανονικής’ χρήσης *μαρκαρισμένων/σημαδεμένων (marked)* τύπων που βρίσκονται στο [+ΛΟΓΙΟ] άκρο του *συνεχούς*:

- (12) (M): «*Χαίρε! Τι νέα; Όλα καλά; Καμιά καλή συναυλία παίζει;...*».
- (13) (M): «*Καλησπέρα, φίλτατε. Τι πράττεις τις τελευταίες ημέρας; Έλα, ρε μαλάκα της θεωρητικής. Τι κάνεις; Πώς πέρασες στην εκδρομή;*».
- (14) (M): «*Αγαπητέ και φίλτατε συμμαθητά μου. Η «πασκάρα», όπως εσύ λες, είναι πάνω από όλα ιδέα...*».
- (15) (M): «*Το καλοκαίρι θα κανονίσουμε να βρεθούμε. Μην το αναβάλλεις. Χαίρε, φίλτατε! Μάκρια*».
- (16) (M): «*Φυσικά στο φετινό πρόγραμμα δε λείπει η διασκέδαση, βγαίνω κάθε Σάββατο και το γλεντάω μέχρι πρωίας. Ελπίζω να είσαι καλά. Ειλικρινά υμέτερη, Κωνσταντίνα*».
- (17) (M): «*Σε λίγες μέρες [...] θα τα πούμε από κοντά. Εις το επανιδείν!*»
- (18) (M): «*Αναμένω εναγωνίως απάντησή σου και....I hope to see you soon*».

Στα παραπάνω παραδείγματα, τα λόγια στοιχεία αποβάλλουν το κοινωνιογλωσσικό τους φορτίο ως *πρότυπης (standard)* ποικιλίας και μετατρέπονται σε *δείκτες ενδοομαδικής αλληλεγγύης (intra-group solidarity markers)* με παιγνιώδη διάθεση οι οποίοι συμβάλλουν στην ενίσχυση των δεσμών συνοχής του δικτύου της νεανικής παρέας, παρά το γεγονός ότι προέρχονται από μια εντελώς διαφορετική, ή και φαινομενικά ασυμβίβαστη, γλωσσική παράδοση. Οι συγκεκριμένοι πειραματισμοί με τις γλωσσικές συμβάσεις, πέρα από έντεχνες επιδείξεις γλωσσικής ικανότητας ή αστεϊσμούς μεταξύ της νεανικής παρέας, σε ένα δεύτερο επίπεδο αποτελούν επικοινωνιακές στρατηγικές με τις οποίες οι χρήστες, αξιοποιώντας στο μέγιστο τις δυνατότητες που τους παρέχει ο γλωσσικός κώδικας, μαθαίνουν να λειτουργούν μέσα στο ‘παράδοξο’ και αχανές περιβάλλον του διαδικτύου, που μοιάζει με την προφορική επικοινωνία, αλλά ταυτοχρόνως έχει και τους περιορισμούς της γραπτής.

6. Ανακεφαλαίωση - συμπεράσματα

Μέσα από την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων του μαθητικού και του φοιτητικού corpus αναδείχθηκε ότι, παρά τις ισχυρές πιέσεις τις οποίες ασκεί στα μέλη του το *κοινωνικό δίκτυο* των συνομηλίκων για συμμόρφωση προς τον κοινό κώδικα της νεανικής παρέας, λόγια στοιχεία όλων των επιπέδων βρίσκουν τη θέση τους, έστω και περιθωριακή, σε αυτό το μωσαϊκό ποικίλων γλωσσικών πόρων και τάσεων, ενισχύοντας την πολυφωνία και την πολυσυλλεκτικότητα της ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Εκφράζοντας ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά της νεανικής ηλικίας, όπως είναι το χιούμορ, η δημιουργικότητα και ο αυθορμητισμός, οι λόγιοι τύποι στα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου φαίνεται να ικανοποιούν την ανάγκη των ομιλητών για εκφραστική πρωτοτυπία και ανεύρεση εναλλακτικών τρόπων διατύπωσης σε ένα κειμενικό είδος με το οποίο έχουν καθημερινή τριβή, καταδεικνύοντας εύγλωττα ότι ανάμεσα στις διάφορες ποικιλίες του *γλωσσικού ρεπερτορίου* δεν υπάρχουν στεγανά ή διαχωριστικές γραμμές.

Βιβλιογραφία

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. & Α. Φλιάτουρας (2003). «Η διάκριση [ΛΟΓΙΟ] και [ΛΑΪΚΟ] στην ελληνική γλώσσα. Ορισμός και ταξινόμηση». *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003). Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. <<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>>.

- Angell D. & B. Heslop (1994). *The Elements of E-mail Style: Communicate Effectively via Electronic Mail*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Attardo S. (1994). *Linguistic Theories of Humour*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo S. (2001). "Humorous texts: A semantic and pragmatic analysis". *Humour Research* 6. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo S. & V. Raskin (1991). "Script theory revis(it)ed: Joke similarity and joke representation model". *Humour* 4 (3/4): 293-347.
- Boxer D. & F. Cortes-Conde (1997). "From bonding to biting: Conversational joking and identity display". *Journal of Pragmatics* 27: 275-294.
- Γεωργακοπούλου Α. (2001). «Vlepeis ellinika sto mail sou?». Αφιέρωμα *Το ελληνικό γλωσσικό περιβάλλον στο διαδίκτυο*. Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, Τέχνες και Γράμματα (14.10.2001).
- Γεωργακοπούλου Α. (2006). «Κειμενική και επικοινωνιακή πολυτροπικότητα: Οι νέες τεχνολογίες στη διδακτική πράξη». Στο Δ. Γούτσος, Μ. Σηφianού, Α. Γεωργακοπούλου & Σ. Μοσχονάς (επιμ.), *Η ελληνική ως ξένη γλώσσα: Από τις λέξεις στα κείμενα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 153-199.
- Γούτσος Δ. (2006). «Δομή και γλωσσικές ενδείξεις σε διαμεσολαβημένα κειμενικά είδη της ελληνικής». Στο *Ο κόσμος των κειμένων. Μελέτες αφιερωμένες στον Καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 165-184.
- Cheshire J. (1987). "Age- and generation-specific use of language". In U. Ammon, N. Dittmar & K.J. Mattheier (eds.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*, Vol. 1. Berlin/N. York: de Gruyter, 761-780.
- Danet B. & S. Herring (eds.) (2003). *The Multilingual Internet: Language, Culture and Communication in Instant Messaging, Email and Chat. Special issue of the JCMC* 9(1). <<http://www.ascusc.org/jcmc/vol9/issue1/>>.
- Georgakopoulou A. (1997). "Self-presentation and interactional alliances in e-mail discourse: The style and code-switches of Greek messages". *International Journal of Applied Linguistics* 7: 141-164.
- Halliday M.A.K. (1985). *Spoken and Written Language*. Geelong, Vic.: Deakin University Press.
- Hawisher G. & C. Selfe (eds.) (2000). *Global Literacies and the World Wide Web*. London: Routledge.
- Howarth P. (1998). "Phraseology and second language proficiency". *Applied Linguistics* 19 (1): 24-44.
- Ιορδανίδου Α. (2005). *Οδηγός της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Jakobson R. (1998). «Γλωσσολογία και Ποιητική». Στο *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Μπερλής. Αθήνα: Εκδόσεις Εστίας, 55-67.
- Καμηλάκη Μ. (2009). *Τα λόγια στοιχεία στη νεανική επικοινωνία: Κοινωνιοπραγματολογική διερεύνηση της ποικιλίας [± ΛΟΓΙΟ] στον γραπτό λόγο νεαρών ομιλητών της Νέας Ελληνικής*. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κανάκης Κ. (2008). «Η στρατηγική χρήση κοινωνιογλωσσικών παραμέτρων στο ευθυμογράφημα της Έλενας Ακρίτα τη δεκαετία του 1980 και σήμερα». Στο Π. Πολίτης (επιμ.), *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας. Το ελληνικό παράδειγμα*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών-Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, 342-380.
- Κουτσογιάννης Δ. (2006). «Γραμματισμός και τεχνολογικός γραμματισμός». Στο Δ. Δαγδύελης & Δ. Ψύλλος (επιμ.), *Πρακτικά 5ου Συνεδρίου ETPE*. <<http://www.etpe.gr/>>.
- Labov W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Leech G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Mendelshon P. (1998). "Juste pour voir! Petit voyage dans les mondes 'virtuels'". *Le temps stratégique* 82 (Ιούλιος-Αύγουστος). Genève.
- Μικρός Γ., Μ. Γαβριηλίδου, Π. Λαμπροπούλου & Γ. Δούκας (1996). «Χθες ή χτες: Μια ποσοτική μελέτη φωνητικών και μορφολογικών στοιχείων σε κείμενα της νέας ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 16: 645-656.
- Milroy L. (1987²). *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.
- Μπακάκου-Ορφανού Α. (2003). «Επίπεδα λεξιλογίου». *Πρακτικά Συνεδρίου 'Γλώσσα & Πολιτισμός'. Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών*. Αθήνα: Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 157-165.
- Murray D. (2000). "Changing Technologies, Changing literacy communities?". *Language Learning & Technology* 4 (2): 43-58.
- Romaine S. (1984). *The Language of Children and Adolescents. The Acquisition of Communicative Competence*. Oxford: Blackwell.
- Σεάτος Μ. (1973). «Φαινομενολογία της καθαρεύουσας». *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 12: 71-95.
- Sifianou M. (1992). *Politeness Phenomena in England and Greece: A Cross-Cultural Perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Φιλιππάκη-Warburton E. (2000). «Γραμματική και σχολική παιδεία». *Γλωσσικός Υπολογιστής* 2: 33-46.